

Vzdělání a životní podmínky domácností v datech EU–SILC

Kontextové informace: šetření EU–SILC, příjmy domácností a ohrožení chudobou v evropské statistice

Šetření EU–SILC

EU–SILC (European Union – Statistics on Income and Living Conditions) je šetření zabývající se zjišťováním životních podmínek ve všech státech Evropské unie, Švýcarsku, Norsku, Islandu a skupině kandidátských zemí EU. Cílem tohoto šetření je získat data týkající se příjmů, sociální situace a životních podmínek domácností. U vybrané domácnosti se zjišťují údaje o počtu členů, věku, rodinném stavu či ekonomické aktivitě a příjmech jednotlivých členů domácnosti. Šetření dále pokrývá i řadu dalších oblastí životních podmínek jako je bydlení, účast na trhu práce či sledování materiální deprivace a sociálního vyloučení.

V České republice probíhá šetření EU–SILC od roku 2005 pod názvem Životní podmínky/SILC.

Vymezení disponibilního (čistého) příjmu domácnosti v šetření EU–SILC zahrnuje různé typy příjmů jakými jsou příjmy zaměstnanců, příjmy z podnikání a jiné samostatně výdělečné činnosti, příjmy z druhého zaměstnání a vedlejších činností, příjmy ze sociálního pojištění a sociální dávky, příjmy z pronájmu a z finančních aktiv, přijaté a vyplacené výživné a finanční podpory mimo domácnost.

Srovnání příjmu domácností s různým složením členů

Disponibilní příjem domácností je přepočítán podle tzv. stupnice spotřebních jednotek. Důvodem je dosažení lepší srovnatelnosti příjmové úrovně různě složených domácností. Na jedné straně nelze přímo srovnávat příjem domácnosti bez ohledu na její složení – domácnost jednotlivce nelze postavit na roveň čtyřčlenné rodiny se stejným příjmem. Zároveň však v rámci vícečlenné domácnosti dochází k tzv. úsporám z rozsahu, kdy náklady spojené s provozem např. čtyřčlenné domácnosti neodpovídají celému čtyřnásobku nákladů jednotlivce a tak ani příjem na osobu získaný prostým vydělením počtem členů nepředstavuje ideální základ pro srovnání různých domácností.

V evropské statistice se pro účel srovnání příjmů různě složených domácností využívá tzv. modifikovaná stupnice OECD s následujícími koeficienty:

1. dospělá osoba v domácnosti	1
Další dospělá osoba (včetně dětí od 14 let)	0,5
Dítě do 13 let	0,3

Podle této stupnice tak domácnost jednotlivce představuje základnu pro srovnání s koeficientem 1, domácnost 2 dospělých osob má srovnávací koeficient 1,5, a např. čtyřčlenná domácnost s dvěma dětmi do 13 let koeficient 2,1 (1,0+0,5+0,3+0,3).

Odhad příjmového rozdělení

Takto přepočtený příjem slouží k odhadu příjmového rozdělení a pozice jednotlivých domácností a jejich členů v rozdělení příjmů.

Tabulka 0.1 Hodnoty hranic decilů měsíčních disponibilních příjmů osob ve vybraných typech domácností v roce 2012 (Kč/měsíc)

Decil	Jednotlivec	Dvojice dospělých	Dvojice se 2 dětmi
Spotř. jedn.:	1	1,5	2,1
1.	10 108	15 161	21 226
2.	12 016	18 024	25 234
3.	13 405	20 107	28 149
4.	14 763	22 144	31 002
medián	16 124	24 186	33 860
6.	17 694	26 542	37 158
7.	19 874	29 812	41 736
8.	22 808	34 212	47 897
9.	28 128	42 192	59 069

Zdroj: Životní podmínky/SILC 2013

Do prvního příjmového decilu by na základě odhadu z šetření Životní podmínky/SILC patřili jednotlivci s disponibilním příjmem méně než 10 108 Kč, dvojice dospělých s méně než 15 161 Kč měsíčně, čtyřčlenné rodiny s dvěma dětmi do 13 let s méně než 21 226 Kč měsíčně.

V polovině odhadnutého příjmového rozdělení (5.decil – medián) by se nacházeli jednotlivci s disponibilním příjmem 16 124 Kč měsíčně, dvojice s příjmem 24 186 Kč měsíčně nebo čtyřčlenné rodiny s dvěma dětmi do 13 let s příjmem 33 860 Kč měsíčně.

Míra ohrožení chudobou v evropské statistice

Indikátor míry ohrožení chudobou je koncipován jako relativní míra odvozená od prostřední hodnoty – mediánu příjmového rozdělení v dané zemi. Hranice chudoby je stanovena jako 60 % národního mediánu disponibilního příjmů. Za ohrožené chudobou jsou tak považováni lidé v domácnostech, jejichž příjmová úroveň dosahuje méně než 60 % hodnoty prostředního příjmu příjmového rozdělení.

Tabulka 0.2 Hodnoty mediánu disponibilních příjmů a hranice ohrožení chudobou pro vybrané typy domácností v roce 2012 (Kč/měsíc)

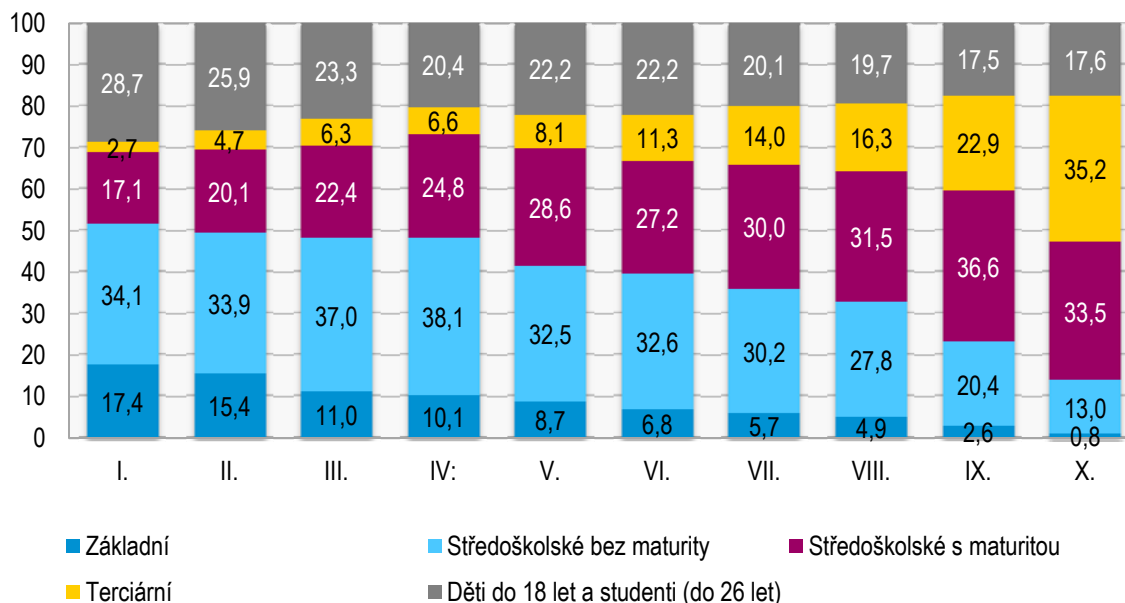
	Prostřední hodnota – medián	Hranice ohrožení chudobou (60 % mediánu)
Jednotlivec	16 124 Kč/měsíc	9 674 Kč/měsíc
Dvojice dospělých	24 186 Kč/měsíc	14 511 Kč / měsíc
Dvojice se dvěma dětmi do 13 let	33 860 Kč/měsíc	20 315 Kč / měsíc

Zdroj: Životní podmínky/SILC 2013

1 Vliv vzdělání a vzdělanostní homogenity partnerství na ohrožení chudobou v roce 2012

Lidé s vyšším vzděláním mají výrazně vyšší zastoupení ve vyšších příjmových decilech

Graf 1.1 Rozdělení příjmů do decilů podle vzdělání v roce 2012 (%)

Zdroj: Životní podmínky/SILC 2013

Na grafu můžeme vidět vliv dosaženého vzdělání a umístění v jednotlivých příjmových decilech. Pro potřeby analýzy byla data očištěna o vliv dětí do 18 let a studenty do 26 let, u kterých se předpokládá, že vzdělání ještě dokončeno nemají. Tyto osoby byly zařazeny do vlastní kategorie „Děti do 18 let a studenti (do 26 let)“.

Osoby s nejnižším – základním vzděláním nejčastěji nalezneme v nejnižších příjmových skupinách – I. až III. decil. V I. decilu osoby se základním vzděláním představují 17,3 % osob v tomto decilu. S rostoucím příjmem jejich podíl ve skupinách klesá. V nejvyšší příjmové skupině představují pouze 0,8 %. Nejčastěji se jedná o ženy, starší 50 let, které buď pracují, nebo jsou na starobním důchodu. Nejčastěji bydlí ve vícečlenné domácnosti. Podobnou tendenci mají osoby se středoškolským vzděláním bez maturity. Jejich podíl také s rostoucím příjmem klesá.

Opačný průběh má zastoupení osob se středoškolským vzděláním s maturitou nebo s nejvyšším, terciárním vzděláním, které zahrnuje absolventy vyšších odborných škol a vysokých škol. V I. decilu je podíl osob s tímto vzděláním pouze 2,7 %, s rostoucím příjmem jejich zastoupení ve skupinách roste. V I. decilu se jedná zvláště o ženy ve věku 25 až 49 let, které žijí ve vícečlenných domácnostech. Nejčastěji pracují jako OSVČ nebo jsou jinak neaktivní osoby. Nejvyšší vliv má vzdělání na umístění

osob v posledním, nejvyšším decilu, zde je tento podíl již 35,2 %, tj. více než 10x vyšší zastoupení než v prvním decilu.

Chudobou více ohrožené skupiny jsou ženy, mladiství a osoby se základním vzděláním

Tabulka 1.1 Podíl osob pod hranicí chudoby v roce 2012 (%)

		Pod hranicí chudoby	Nad hranicí chudoby
Celkem		8,6	91,4
Pohlaví	muž	7,7	92,3
	žena	9,4	90,6
Věkové kategorie	do 17 let	11,3	88,7
	18 - 24	11,4	88,6
	25 - 49	8,1	91,9
	50 - 64	8,3	91,7
	65 a více	5,8	94,2
Nejvyšší dokončené vzdělání - skupiny	Základní	18,2	81,8
	Středoškolské bez maturity	9,8	90,2
	Středoškolské s maturitou	5,3	94,7
	Terciární	1,8	98,2
	Děti do 18 let a studující do 26 let	11,5	88,5

Zdroj: Životní podmínky/SILC 2013

Chudobou jsou častěji ohroženy ženy (9,4 %) než muži (7,7 %), z věkových intervalů mladší osoby do 24 let. Bráno podle vzdělání, nejohroženější skupinou jsou osoby se základním vzděláním (18,2 %) nebo se středoškolským bez maturity (9,8 %). Nejméně ohrožené skupiny jsou muži, ve věku 25 až 64 let s terciárním vzděláním. Zvláštní skupinou jsou pak děti do 18 let a studující do 26 let. Tato skupina je ohrožena v 11,5 % případů.

České páry – homogenní podle vzdělání

Tabulka 1.2 Podíly párů podle vzdělání partnerů (%)

		žena			
		Základní	Středoškolské bez maturity	Středoškolské s maturitou	Terciární
muž	Základní	2,7	1,4	0,8	0,1
	Středoškolské bez maturity	6,7	23,6	14,8	2,0
	Středoškolské s maturitou	1,5	7,5	17,7	4,0
	Terciární	0,2	1,0	7,7	8,3

Zdroj: Životní podmínky/SILC 2013

Tato tabulka se zaměřuje pouze na osoby, které deklarovaly, že žijí s partnerem. V rámci analýzy vzdělání partnerů a ohrožení chudobou jsme se zaměřili na to, jaké páry v ČR převažují. Zda jsou partneři ve vzdělání homogenní (oba partneři se stejným, nebo podobným, stupněm vzdělání), nebo zda se stupeň vzdělání u partnerů liší.

Podle odhadů šetření Životní podmínky/SILC existuje v České republice 52,3 % párů, kde mají partneři stejné nejvyšší dokončené vzdělání. Dalších 42,1 % párů se liší maximálně o jeden stupeň vzdělání.

Nejčastěji se v populaci vyskytují páry, kde mají oba partneři středoškolské vzdělání bez maturity (23,6 %) nebo středoškolské vzdělání s maturitou (17,7 %). Minimálně se vyskytují páry, kde by měl muž pouze základní vzdělání a žena terciární.

Homogenita párů dle vzdělání zesiluje vliv vzdělání na ohrožení chudobou

Tabulka 1.3 Riziko ohrožení chudobou párů (%)

		žena				
		Základní	Středoškolské bez maturity	Středoškolské s maturitou	Terciární	Všechny tři kategorie dohromady
muž	Základní	21,4	19,5	8,9	.	18,6
	Středoškolské bez maturity	6,7	9,1	4,1	1,1	6,8
	Středoškolské s maturitou	7,5	5,5	3,6	0,7	3,9
	Terciární	.	3,7	1,1	0,6	1,0
	Všechny tři kategorie dohromady	10,3	8,5	3,4	0,7	5,5

Zdroj: Životní podmínky/SILC 2013

Na základě dat z EU-SILC lze odhadnout i podíl párů pod hranicí chudoby v roce 2012, podle jejich vzdělání. Nejčastěji jsou chudobou ohroženy páry, kde mají oba partneři pouze základní vzdělání (21,4 %), popř. muž má základní vzdělání a žena středoškolské bez maturity (19,5 %). Nejméně jsou chudobou ohroženy páry, kde je alespoň jedna vysokoškolsky vzdělaná osoba. Kombinace vzdělání partnerů v partnerských domácnostech tak dále prohlubuje vliv vzdělání na míru ohrožení chudobou.

2 Nerovnost příjmů osob podle vzdělání

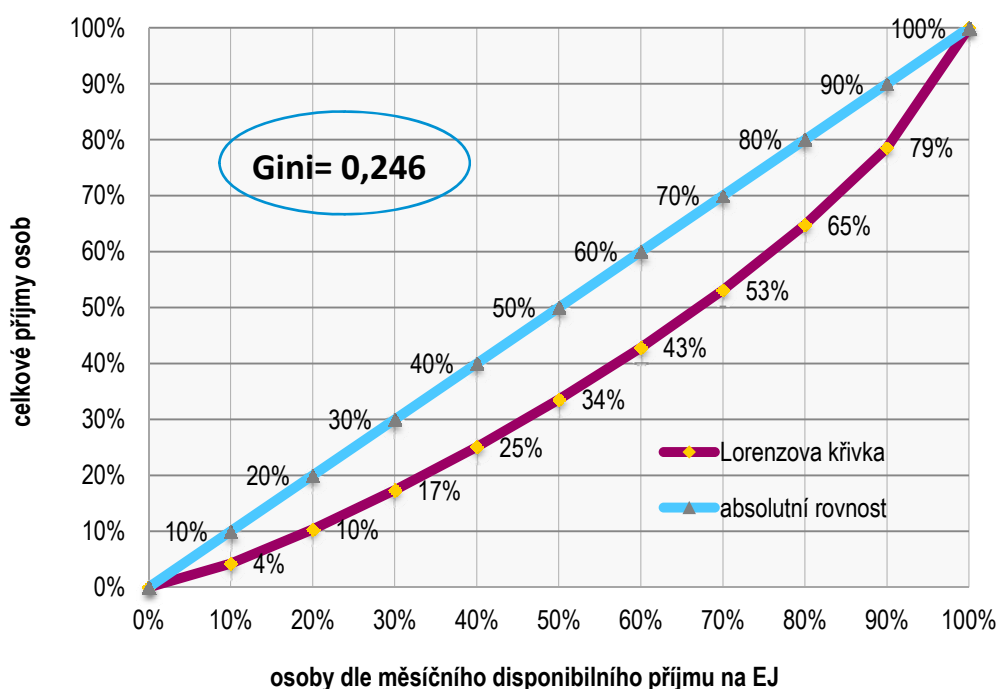
Evropský ukazatel míry ohrožení chudobou je závislý na příjmovém rozdělení a dlouhodobě v mezinárodním srovnání relativně malý počet osob ohrožených chudobou v České Republice je i důsledkem poměrně vyrovnaných příjmů.

Nerovnost příjmů lze sledovat pomocí Lorenzovy křivky, která znázorňuje rozdělení příjmů ve společnosti. Pokud by panovalo naprosto rovnoměrné rozdělení příjmů, potom by křivka odpovídala diagonále (obr. vlevo), čím více se však od ní odchyluje směrem dolů, tím je příjmová nerovnost vyšší (obr. vpravo).

Průběh této křivky pro příjmové rozdělení v roce 2012 je znázorněn na následujícím grafu.

Graf 3.1 Lorenzova křivka nerovnosti příjmů v roce 2012

Zdroj: Životní podmínky/SILC 2013

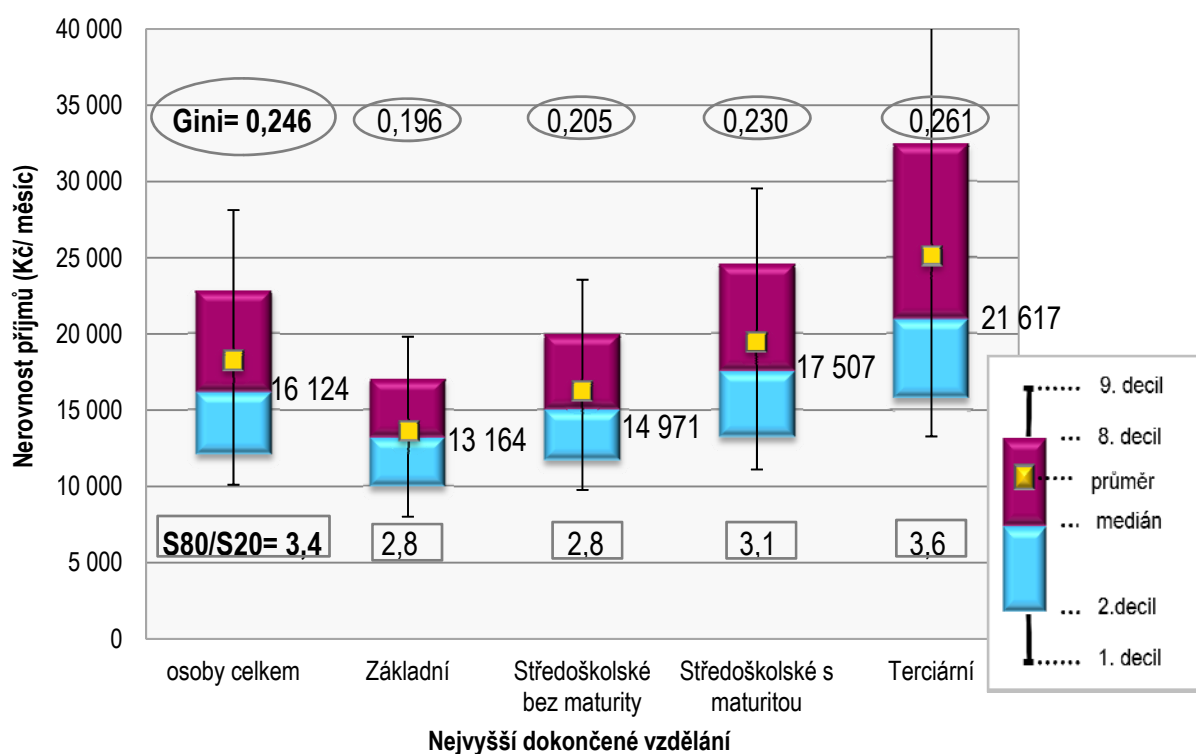
Z výše uvedené Lorenzovy křivky (Graf 3.1) vidíme její odklon od diagonály grafu, vyjadřující existenci jisté nerovnosti příjmů ve společnosti. Pokud by se jednalo o situaci s absolutně vyrovnanými příjmy, mělo by 50 % osob seřazených podle velikosti jejich příjmů k dispozici pouze 50 % úhrnu

celkových příjmů. Zde však pozorujeme, že polovina takto seřazených osob disponuje pouze 34 % celkových příjmů.

Velikost této nerovnosti můžeme vyčíslit pomocí Giniho koeficientu, který udává, jak moc se Lorenzova křivka odchyluje od diagonály. V případě absolutní rovnosti by dosahoval hodnoty 0 a naopak v situaci naprosté nerovnosti by jeho hodnota byla 1. Pro analyzovaný rok 2012 nabýval Giniho koeficient hodnoty 0,246, nerovnost příjmů je tedy poměrně malá. Toto tvrzení potvrzuje i další ukazatel S80/S20 (koeficient nerovnosti příjmů), který vyjadřuje, kolikrát více má k dispozici pětina nejbohatších osob oproti pětině nejchudších. Pro rok 2012 dosahuje hodnoty 3,4, což znamená, že vrchní dva decily osob disponují 3,4krát vyššími příjmy než spodní dva decily.

Největší rozdíly v příjmech se projevují u vysokoškolsky vzdělaných osob

Graf 3.2 Úroveň a nerovnost měsíčního příjmu podle vzdělání v roce 2012

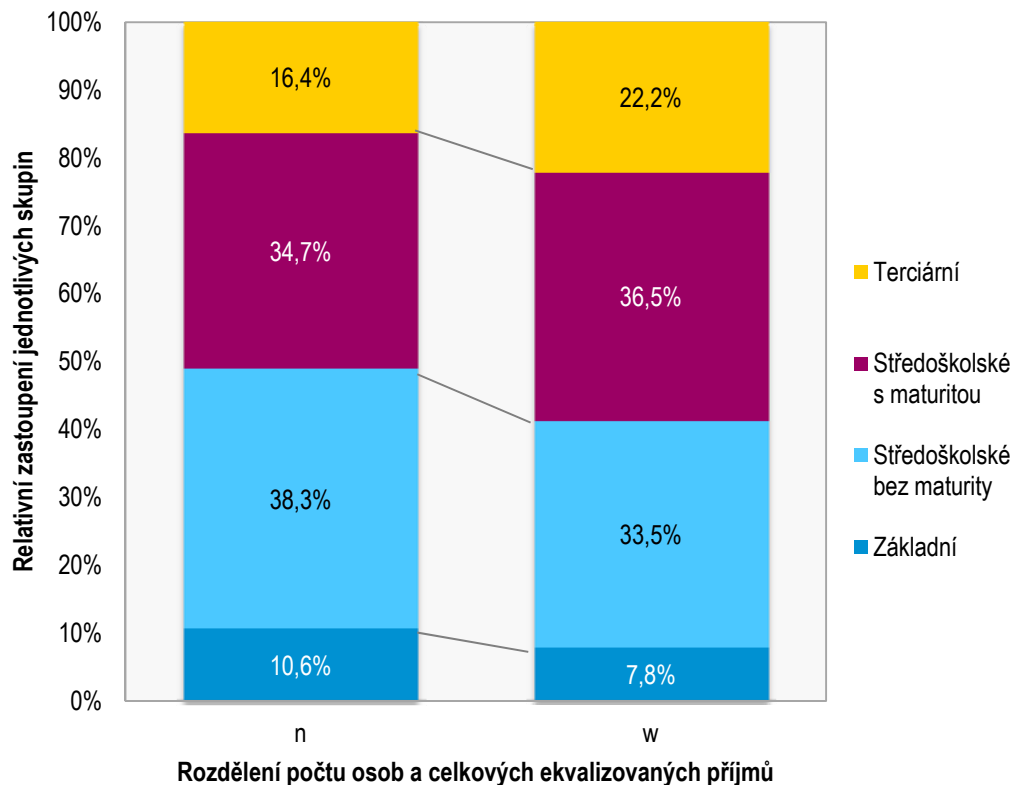

Zdroj: Životní podmínky/SILC 2013

Vyšší stupeň dosaženého vzdělání představuje nejen vyšší úroveň příjmů, ale také větší nerovnost těchto příjmů v rámci dané skupiny. Z výše uvedeného grafu vyčteme, že prostřední měsíční příjem (medián) domácnosti u vysokoškoláků v roce 2012 činil 21 617 Kč, zatímco medián příjmů za všechny osoby dosahoval pouze 16 124 Kč/měsíc. Kolem této prostřední hodnoty jsou rozloženy příjmy osob dané skupiny, které pro vysokoškolsky vzdělané osoby vykazují největší rozpětí, míra nerovnosti jejich příjmů prezentovaná Giniho koeficientem činí 0,261. Větší míru nerovnosti příjmů u vysokoškoláků potvrzuje i alternativní ukazatel S80/S20, který u těchto osob nabývá hodnoty 3,6, tedy pětina nejbohatších osob s vysokoškolským titulem dosahuje 3,6krát více úhrnného příjmu než dolní pětina.

Osoby s vysokoškolským vzděláním disponují téměř čtvrtinou úhrnu ekvalizovaných příjmů všech osob populace vyjma dětí a studentů

Graf 3.3 Rozdělení počtu osob (n) a celkových ekvalizovaných příjmů (w) podle vzdělání v roce 2012

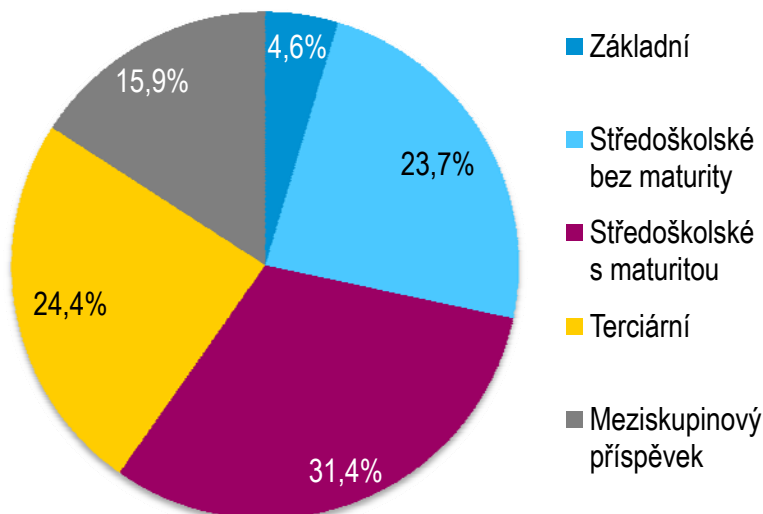

Zdroj: Životní podmínky/SILC 2013

Vysokoškolsky vzdělané osoby tvoří přes 16 % všech osob populace vyjma dětí a studentů. Z úhrnu těchto ekvalizovaných příjmů na ně připadá ovšem více než 22 % (viz Graf 3.3 výše). Opačná situace nastává u osob se středoškolským vzděláním bez maturity a především u těch se základním vzděláním, na které připadá poměrná část ekvalizovaných příjmů jen 7,8 %, přestože jejich zastoupení mezi osobami vyjma studentů a dětí je přes 10 %.

Vysokoškoláci přispívají k celkové nerovnosti příjmů ve společnosti stejným dílem jako středoškoláci bez maturity, přestože jich je dva a půl krát méně

Graf 3.4 Příspěvky skupin osob podle vzdělání k celkovému nesouladu příjmů v roce 2012

Zdroj: Životní podmínky/SILC 2013

Zohledníme-li velikost každé vzdělanostní skupiny a poměrnou část ekvalizovaných příjmů, která na ni připadá, můžeme určit příspěvek dané skupiny osob k celkové nerovnosti příjmů ve společnosti. Pokud by panovala absolutní rovnost, připadl by na každou vzdělanostní skupinu stejný díl úhrnu ekvalizovaných příjmů, jako je jejich poměrné početní zastoupení. To v realitě ovšem nenastává, proto se pomocí těchto vzájemných poměrů dá určit velikost, jakou daná skupina přispívá k celkovému nesouladu příjmů ve společnosti.

Pro rok 2012 jsou tyto hodnoty za jednotlivé skupiny osob podle vzdělání graficky vyjádřeny výše (Graf 3.4). Největší relativní příspěvek je pozorovatelný u středoškoláků s maturitou (31,4 %), kterých je ve společnosti mezi osobami s již formálně ukončeným vzdělávacím procesem více než třetina. Přestože středoškoláků bez maturity je dokonce ještě více (viz výše) přispívají k nerovnosti příjmů pouze 23,7 %. Tuto hodnotu dokonce přesahuje příspěvek osob s terciárním vzděláním, jejichž zastoupení je oproti nim ovšem méně než poloviční. Důvodem je již dříve zmiňovaný větší poměrný díl ekvalizovaných příjmů, kterým disponují a především také velká míra nerovnosti příjmů v rámci jejich skupiny.

Nerovnoměrné rozložení příjmů mezi jednotlivé vzdělanostní skupiny však neovlivňuje celkový nesoulad příjmů tak významně (jeho příspěvek činí pouze necelých 16 %) jako nerovnoměrné rozdělení příjmů v rámci dané skupiny, tedy mezi osobami se stejným stupněm dosaženého vzdělání.

3 Vliv vzdělání rodičů

V roce 2011 byly v rámci šetření Životní podmínky/SILC ve speciálním tematickém modulu zjišťovány údaje o rodičích respondenta. Respondent byl dotazován na vzdělání, zaměstnání a ekonomickou aktivitu otce a matky. Z těchto údajů je možné usuzovat, jak jsou tyto aspekty přenosné z generace na generaci. Do jaké míry závisí na rodinném prostředí, ve kterém jsme vyrůstali?

Více jak polovina populace měla shodné vzdělání s rodiči, k přenosu základního vzdělání a středoškolského vzdělání bez maturity dochází častěji – až v 36 % případů

Tabulka 3.1 Shoda vzdělání respondentů s rodiči podle stupně vzdělání

Celkem		Nejvyšší dosažené vzdělání rodičů					Celkem
		Negramotný	Základní, středoškolské bez maturity	Středoškolské s maturitou	Terciární	Nevím	
Nejvyšší dosažené vzdělání respondenta	Základní, středoškolské bez maturity	0,2 %	35,9 %	7,8 %	0,9 %	0,5 %	45,4 %
	Středoškolské s maturitou	<0,1 %	18,1 %	15,3 %	3,7 %	0,3 %	37,5 %
	Terciární	-	3,5 %	7,8 %	5,7 %	0,1 %	17,1 %
	Celkem	0,2 %	57,6 %	30,9 %	10,4 %	0,9 %	100 %

Zdroj: Životní podmínky/SILC 2011

V analýze byli zahrnuti pouze respondenti ve věku 30–59 let, kteří žili v dětství alespoň s jedním ze svých rodičů. Existuje velmi silná závislost mezi vzděláním rodičů a vzděláním jejich potomků. Více než polovina populace měla podle šetření vzdělání shodné s rodiči. Tedy shodné vzdělání jako nejvyšší dosažené vzdělání jedním z rodičů v případě, že respondent žil s oběma rodiči, pokud žil pouze s matkou nebo s otcem, úroveň vzdělání je porovnána s tím rodičem, s kterým žil.

Velké odlišnosti mezi shodou vzdělání rodičů a respondentů nebyly nalezeny ani mezi věkovými skupinami, ani mezi muži a ženami. Zásadní rozdíly byly patrné mezi jednotlivými úrovněmi vzdělání. Lidé se základním vzděláním, s vyučením/a nižším středním vzděláním (bez maturity) měli daleko častěji než středoškolsky a vysokoškolsky vzdělání shodné vzdělání se svými rodiči. Lidé s nižším než středním vzděláním s maturitou v roce 2011 tvořili 45 % populace v aktivním věku (30–59 let), nelze tedy hovořit o zanedbatelné části.

Ohrožení chudobou je tím vyšší, čím nižší je vzdělání nejen dané osoby, ale také jejich rodičů

Tabulka 3.2 Rozdělení populace v aktivním věku (30–59 let) podle vzdělání a vzdělání rodičů – míra ohrožení chudobou 2011

Osoby ohrožené chudobou		Nejvyšší dosažené vzdělání rodičů			
		Základní, středoškolské bez maturity	Středoškolské s maturitou	Terciární	Všechny tři kategorie dohromady
Nejvyšší dosažené vzdělání respondenta	Základní, středoškolské bez maturity	15,2 %	11,0 %	10,5 %	14,7 %
	Středoškolské s maturitou	6,8 %	6,3 %	5,1 %	6,5 %
	Terciární	4,9 %	4,7 %	1,3 %	3,8 %
	Všechny tři kategorie dohromady	12,0 %	7,1 %	3,5 %	9,8 %

Zdroj: Životní podmínky/SILC 2011

Nižší vzdělání rodičů zvyšuje pravděpodobnost, že respondent spadne pod hranici chudoby. Celkový podíl osob ohrožených chudobou v populaci v aktivním věku (30–59 let) byl v roce mezigeneračního modulu 2011 9,8 %. U respondentů, kteří dosáhli vysokoškolského vzdělání, bylo procento nízké (3,8 %), pokud alespoň jeden z rodičů má také vysokoškolské vzdělání, míra ohrožení chudobou dále klesá na 1,3 %. Podíl osob bez maturity ohrožených chudobou činí 14,7 %, u osob jejichž rodiče měli vyšší vzdělání, jde o míry nižší (11,0 %, resp. 10,5 %).

Tabulka 3.3 Podíl osob v horních 20 % příjmového rozdělení podle vzdělání respondenta a vzdělání rodičů

Horní kvintil (20 %)		Nejvyšší dosažené vzdělání rodičů		
		Základní, středoškolské bez maturity	Středoškolské s maturitou	Terciární
Nejvyšší dosažené vzdělání respondenta	Základní, středoškolské bez maturity	11,2 %	17,1 %	.
	Středoškolské s maturitou	25,9 %	28,4 %	37,6 %
	Terciární	.	51,8 %	55,7 %

Zdroj: Životní podmínky/SILC 2011

Šanci na pozici v horních 20 % příjmového rozdělení měly nejvyšší očekávaně osoby s vysokoškolským vzděláním. Vysokoškolské vzdělání rodičů ještě zvyšuje šance na pozici v horních 20 % příjmového rozdělení. Tento efekt je výrazný především u osob se středoškolským vzděláním, kde respondenti s rodiči se středoškolským vzděláním měli téměř o třetinu nižší šanci dosáhnout na tuto úroveň příjmů než ti se středoškolským vzděláním, jejichž rodiče měli vzdělání vysokoškolské.

Předkládaný text a prezentace na semináři jsou výstupem společného pilotního projektu ČSÚ a VŠE Praha zaměřeného na zapojení studentů do práce s daty a zpracování statistických výstupů. Projekt probíhal v období červen 2014 – březen 2015 na téma Vzdělání a životní úroveň domácností v datech EU-SILC.